

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Інститут філології й журналістики

Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **ЛІНГВОСОЦІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ
ОЛЕКСАНДРА САВИЧА МЕЛЬНИЧУКА**

Здобувача ступеня вищої освіти магістр
групи МАУСЗ
галузі знань 0203 Гуманітарні науки
спеціальності 8.02030301
Українська мова і література
Килименко Інни Михайлівни

Науковий керівник: кандидат філол. наук,
доцент Кухар Н.І.

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2016 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ МОВНОЇ СИСТЕМИ І СУСПІЛЬСТВА	
1.1. Актуальні питання соціолінгвістичної теорії	6
1.2. Аналіз суспільної природи мови в західноєвропейському мовознавстві	14
1.3. Соціолінгвістичні питання у наукових концепціях О.О.Потебні, М.П.Драгоманова, І.Я.Франка	26
1.4. Аспекти аналізу мовної системи у науковій спадщині О. С. Мельничука	37
РОЗДІЛ 2. СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ О.С.МЕЛЬНИЧУКА	43
2.1. Концепція походження і розвитку мови	45
2.2. Гіпотеза надродинних мовних зв'язків	55
2.3. Граматична система мови у соціолінгвістичному аспекті	59
2.4. Рецепція наукових праць О.С.Мельничука у сучасних соціолінгвістичних дослідженнях	
2.4.1. Соціолінгвістична класифікація мов О.Б.Ткаченка	66
2.4.2. Теорія мовних контактів у працях О.О.Селіванової	71
2.4.3. Проблеми граматичної семантики	75
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	85

ВСТУП

Останнім часом у нашій країні й за кордоном помітно зростає зацікавленість проблемами історії науки, в тому числі й історії лінгвістики та окремих її галузей, пожвавився інтерес до творчості видатних мовознавців, до визначних мовознавчих праць, адже з ґрунтовним вивченням історії дослідження й пізнання об'єкта поглиблюється розуміння його суті на сучасному етапі розвитку науки.

О. С. Мельничук – загально визнаний основоположник слов'янської компаративістики в галузі етимологічних та порівняльно-історичних досліджень. Славістика значною мірою завдячує йому тим, що порівняльно-історичний метод поширено на вивчення семантики і синтаксису слов'янських мов, його розвідки сприяли успішному розвитку у ХХ ст. порівняльної граматики слов'янських мов. Відомо, що О.С.Мельничук виявився фактично єдиним з українських лінгвістів ХХ століття, хто займався питаннями порівняльно-історичного опису слов'янських мов у широких дослідницьких межах, його справедливо вважають науковим спадкоємцем О. О. Потебні, оскільки, з одного боку, він розвивав традиції психологічної школи в аспекті концептуального осмислення проблеми взаємовідношення мови й мислення, а з другого - продовжував порівняльне вивчення слов'янських і неслов'янських мов.

Розвиток лінгвістики ХХ ст. характеризувався появою значного інтересу до проблеми сутності та факторів мовної еволюції. Ця проблема перебувала в центрі наукових зацікавлень О. С. Мельничука з самого початку його творчого шляху. У лінгвістичній спадщині О.С. Мельничука одне з чільних місць займають проблеми теорії та методології мовознавства. Увага до цієї проблематики з боку науковця, який протягом багатьох років визначав напрями розвитку теоретичного мовознавства в Україні, відповідає не тільки власним інтересам дослідника, а узгоджувалася також із логікою розвитку лінгвістичної науки. З початку 60-х років ХХ ст. проблеми системи і структури

мови, її знакової природи активно дискутувалися в мовознавстві, а загальнолінгвістичні праці О.С. Мельничука швидко набули хрестоматійного характеру. Ці міркування визначають **актуальність** нашої дипломної роботи.

Об'єктом дослідження стали наукові праці О.С. Мельничука «Порядок слов и синтагматическое членение предложений в славянских языках» (1958), «Розвиток структури слов'янського речення» (1966), «Синтагматичне членування речень» (1972), «Загальні питання синтаксису української мови» (1972), «Розвиток мови як реальної системи» (1981).

Предметом дослідження є соціальна природа мови і мовленнєвої діяльності в аспекті сучасних тенденцій розвитку лінгвістики.

Мета дипломної роботи полягає у визначенні основних теоретичних положень соціологічної концепції мови і мовленнєвої діяльності у науковій спадщині О.С.Мельничука.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) окреслити актуальні питання соціолінгвістичної теорії;
- 2) проаналізувати теорії суспільної природи мови в західноєвропейському мовознавстві XIX століття;
- 3) схарактеризувати концепції природи мови і мовленнєвої діяльності в українському мовознавстві (О.Потебня, М.Драгоманов, І.Франко);
- 4) визначити аспекти аналізу мовної системи у науковій спадщині О.С.Мельничука: проаналізувати концепцію походження мови; описати екстралінгвістичні чинники розвитку мовної системи; схарактеризувати гіпотезу надродинних мовних зв'язків;
- 5) виявити особливості рецепції наукових праць О.С.Мельничука у сучасних соціолінгвістичних дослідженнях.

У роботі використано **описовий метод** дослідження.

Результати дипломної роботи мають теоретичний характер, їх можна використати при подальшому вивченні соціолінгвістики, теорії комунікації, історії мовознавства. У дослідженні розглянуто історію проблеми суспільної природи мови на матеріалі праць західноєвропейських і вітчизняних

лінгвістів, визначено соціолінгвістичну проблематику наукової спадщини О.С.Мельничука, виділено аспекти аналізу мовної системи як суспільного феномена: походження мови, особливості мовного розвитку, надродинні мовні зв'язки.

Результати дипломної роботи **апробовані**: виступ на засіданні науково-теоретичного семінару кафедри української мови на тему «Соціолінгвістична класифікація мов в оцінці О.С.Мельничука» (березень 2016 р.), стаття «Аспекти аналізу мовної системи у науковій спадщині О.С.Мельничука» (Збірник праць студентського наукового товариства «Філологічні студії», випуск 14, 2016).

Структура роботи. Дипломне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Бібліографія роботи налічує понад 70 джерел. Обсяг дипломної роботи 91 с. друкованого тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абашина В. М. О. С. Мельничук як синтаксист / В. М. Абашина // Мовознавство. – 2001. – №6. – С. 8 – 11.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика // Под ред. О.С.Степанова. – М.: Прогресс, 1974.-447 с.
3. Білецький А.О. Про мову і мовознавство: навч. посібник для студ. філол. спец. вищ. навч. закладів // А. О. Білецький ; Міжнародний фонд "Відродження". - К. : Артк, 1996. - 223 с.
4. Бодуэн де Куртене И.А. Языкознание // Бодуэн де Куртене И.А. Избранные труды по общему языкознанию. – М., 1963. – Т.2. – С.108.
5. Булаховський Л.А. Виникнення і розвиток літературних мов. Ч. 1. Вступні уваги. Виникнення літературних мов // Л.А. Булаховський. – К., 1941. – Т.1. – С. 91-113.
6. Бурковський І.З.Етимологія і лінгвогенеза (про значення етимологічних принципів О.С.Мельничука / І.З.Бурковський // мовознавство. -2001. - № 6. С.84-93.
7. Вихованець І.Р. Таїна слова // І. Р. Вихованець . – Київ : Рад. школа, 1990 . – 284 с.
8. Вундт В. История языка и психология языка (Извлечение) // Звегинцев В.А. История языкознания XIX – XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1964.-Ч.І. – С.174-183.
9. Гердер И.Г. Трактат о происхождении языка // Гердер И.Г. Избранные сочинения. – М.; Ленинград, 1959. – С.143.
- 10.Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества. Переход к ближайшему рассмотрению языка // Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. – М., 1984. – С.89
- 11.Гумбольдт В. фон Характер языка и характер народа // В. фон Гумбольдт. Язык и философия культуры. – М., 1984. – С.375.

12. Дзензелівський Й. Українське і слов'янське мовознавство : зб. праць // Й. Дзензелівський ; Наукове товариство імені Шевченка. - Л. : [б.в.], 1996. - 519 с.
13. Дорошенко С.І. Загальне мовознавство: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. І. Дорошенко. - К. : Центр навчальної літератури, 2006. - 288 с.
14. Драгоманов М.П. Чудацькі думки про українську національну справу // Драгоманов М.П. Вибране. – К., 1991. – С.505
15. Драгоманов М.П. Що таке українофільство // Драгоманов М.П. Вибране – Х., 1920. – С. 440.
16. Єрмоленко С.Я. Деякі питання граматичної семантики у висвітленні О.С.Мельничука // С.Я.Єрмоленко. Мовознавство. – 2001. – №6. – С.43-49.
17. Загнітко А. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія // А. Загнітко. - Донецьк: ДонНУ, 2001. - 662 с.
18. Зеленько А.С. Загальне мовознавство. Історія лінгвістичних вчень. Аспекти, методи, прийоми та процедури вивчення мови : посібник // А. С. Зеленько ; Луганський держ. педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. - 2. вид., перероб. - Луганськ : Альма-матер, 2002. - 283 с.: іл. - Бібліогр.: с. 277-280.
19. Зимовець Г. В. Академік Олександр Мельничук – визначна постать українського мовознавства // Г. В. Зимовець. Дивослово – 2011. – №12. – С. 40 – 44.
20. Зимовець Г. В. Питання розвитку мови у працях О. С. Мельничука // Г. В. Зимовець. Мовознавство. – 2001. – №6. – С. 72 – 76.
21. Караванський С. Секрети української мови: наук.-попул. розвідка з додатком словничків репресованої та занедбаної укр. лексики // С.Караванський. - К. : УКСП "Кобза", 1994. - 152 с.
22. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне "Я" // С. Караванський. - К. : Академія, 2001. - 233 с.

- 23.Кибрик А.А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов. Вопросы языкознания // А.А. Кибрик. – К.:Академия, 2009. - № 2. - С. 3-21.
- 24.Клименко Н.Ф. Як народжується слово // Н. Ф. Клименко . – Київ : Рад. школа, 1991 . – 287 с. : табл. - Бібліогр.: с.286 .
- 25.[Ковалик І.І.](#) Питання українського і слов'янського мовознавства: вибр. пр. // І. І. Ковалик. - Л. : Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника 2008. Ч. 2 / упоряд. З. Терлак. - [Б. м.] : [б.в.], 2008. - 496 с.
- 26.Кочерган М.П. Загальне мовознавство : підручник для студ. філол. спец. вузів // М. П. Кочерган. - К. : Академія, 1999. - 288 с.
- 27.Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. Загальні питання мовознавства. Фонетика і графіка. Лексика і фразеологія. Граматика. Мовна Типологія: підруч. для студ. філол. спец. вищ. закл. освіти // М. П. Кочерган. - К. : Видавничий центр "Академія", 1985. - 367 с.
- 28.Лабов У. Исследование языка в его социальном контексте // Новое в лингвистике. Вып. 7: Социолингвистика / пер. с англ.; Общ. ред. Н.С.Чемоданов. – М: Прогресс, 1975. – С.96-181.
- 29.Лейбниц Г.В. Новые опыты о человеческом разумении автора системы представления гармонии // Лейбниц Г.В. Сочинения: В 4 т. – М., 1983. – Т.2. – С. 274 – 362.
- 30.Леман У.П. Новое в зарубежной лингвистике // У.П. Леман - М.: Прогресс, 1988. - Вып. XXI: Новое в индоевропеистике. - С. 351-408.
- 31.Маслова А.Ю. Введение в прагмалингвистику : учебное пособие // А.Ю. Маслова. - Изд. 3-е. - М.: Флинта : Наука, 2010. - 152 с.
- 32.Мацюк Г.П. Соціологічний напрям у мовознавстві // Г.П. Мацюк – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. - 430 с.
- 33.Мацюк Г.П. Етапи розвитку української соціолінгвістичної традиції // Г.П.Мацюк. Соціолінгвістичні студії за заг. Ред. Л.О.Ставицької. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С.17-22.

34. Мечковская Н.Б. Общее языкознание. Структурная и социальная типология языков // Н.Б. Мечковская – М.: «Флинта», 2003. – 310 с.
35. Мосенкіс Ю. Л. Надродинні зв'язки у працях О. С. Мельничука: теорія, методика і практика етимологічних досліджень // Ю. Л. Мосенкіс. Мовознавство. – 2001. – №2. – С. 77 – 83.
36. Семчинський С.В. Загальне мовознавство: підручник для студ. філол. фак. ун-тів // С. В. Семчинський. - 2. вид., - К., 1996. – с. 43-54.
37. Панько Т.І. Нація і мова в системі поглядів М. Драгоманова і М. Грушевського: Текст лекцій // Т.І. Панько – Львів, 1991. – С. 20.
38. Пауль Г. Принципы истории языка / Пер. с нем.; Под ред. А.А. Холодовича; Вступ. ст. С.Д. Кацнельсона. – М., 1960.
39. Потебня А.А. Мысль и язык // Потебня А.А. Этика и поэтика. – М., 1976. – С. 57 – 58.
40. Потебня А.А. Из записок по теории словесности // Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М., 1976. – С. 303.
41. Радевич-Винницький Я. Мова і нація: тези про місце і роль мови в національному відродженні України // Я. Радевич-Винницький, В. Іванишин. - 5. вид., виправ., доп. - Кам'янець-Подільський : Абетка, 2003. - 120 с.
42. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) : Навч. посіб. для спец. "Укр. мова і л-ра", "Мова і л-ра" // О. О. Селіванова; Черкас. держ. ун-т ім. Б.Хмельницького. - К. : Фітосоціоцентр, 1999. - 148 с.
43. Семчинський С.В. Загальне мовознавство: підруч. для студ. філол. ф-тів ун-тів // С. В. Семчинський. - Вид. 2-ге, переробл. і допов. - К. : ОКО, 1996. - 413 с. - Предм. покажч.: с. 402-406. - Покажч. мов: с. 407-408. - Бібліогр.: с. 409-410.
44. Степанов Ю.С. Индоевропейский праязык // Ю.С. Степанов. – М.: Наука, 1989. - 248 с.

- 45.Ткаченко О.Б. Українська мова і мовне життя світу // О. Б. Ткаченко; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О.О.Потебні. - К. : Спалах, 2004. - 272 с.
- 46.Українська мова. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2004. - 820 с.
- 47.Франко І. Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1980. – Т. 26. – С.180.
48. Франко І. Етимологія і фонетика в южноруській літературі // І. Франко. – К., 1984. – С. 166.
- 49.Франко І.Літературна мова і діалекти // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К., 1982. – Т. 37. – С.207.
- 50.Формановская Н.И. Речевое общение : коммуникативно-прагматический поход // Н.И. Формановская. - М.: Русский язык, 2002. - 216 с.
- 51.Чак Є.Д. Складні випадки правопису та слововживання: довідник // Є. Д. Чак. - Київ : А.С.К., 1998. - 271 с.
52. Черниш Т. О. Про теоретико-методологічні засади гніздового підходу в етимологічних дослідженнях О.С. Мельничука / Т.О. Черниш // Мовознавство. – 2001.– №2. – С. 50 – 56.
- 53.Черниш Т. О. Про теоретико-методологічні засади гніздового підходу в етимологічних дослідженнях О. С. Мельничука/ Т. О. Черниш // Мовознавство. – 1981.– №2. – С. 50 – 56.
54. Швейцер А.Д. Некоторые проблемы языковой политики // А.Д.Швейцер. – М: Наука, 1976. – 378 с.
- 55.Шлейхер А.Компендий сравнительной грамматики индоевропейских языков. (Предисловие) // Звягинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1964. Ч.І. – С.107-109.
- 56.Штейнталь Г. Грамматика, логика и психология (их принципы и их взаимоотношения). (Извлечения) // Звягинцев В.А. История

- языкознания XIX –XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1964. Ч.1. – С. 127 – 135.
- 57.Шухгард Г. Этимология и исследования истории слова // Шухард Т. Избранные статьи по языкознанию. – С.192-193.
- 58.Шухгард Г. Личность автора в лингвистическом исследовании // Шухард Г. Избранные статьи по языкознанию / Пер. с нем. А.С. Бобовича. – М., 2003. – С.174 – 184.
- 59.Юрченко В С. Предложение, его основной тип и парадигма (на материале русского языка) / В.С. Юрченко // Теоретические проблемы синтаксиса современных индоевропейских языков. - Л.: Наука, 1975. - С. 75-81.
- 60.Ющук І.П. Вступ до мовознавства : Навч. посіб. / І. П. Ющук. - К. : Рута, 2000. - 128 с.
- 61.Якобсон Р. В поисках сущности языка // Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – С. 232-284.
- 62.Ярема С. На теми української наукової мови // С. Ярема ; Наукове товариство імені Шевченка у Львові. - Львів : [б.в.], 1998. - 35 с.

Праці О.С. Мельничука

1. Мельничук А. С. Порядок слов и синтагматическое членение предложений в славянских языках // А. С. Мельничук. – К.: Изд. дом АН УССР, 1958. – 234 с.
2. Мельничук А.С. Следы взрывного ларингального в индоевропейских языках / А.С. Мельничук // Вопросы языкознания. – 1960. - №3. – С. 3-16.
3. Мельничук О С. Розвиток структури слов'янського речення // О.С. Мельничук. - К.: Наукова думка, 1966. - 324 с.
4. Мельничук А.С. Понятия системы и структуры языка в свете диалектического материализма / А.С. Мельничук // Вопросы языкознания. – 1970. - №1. – С. 19-32.

5. Мельничук О.С. Загальні питання синтаксису української мови / О.С. Мельничук // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І.К. Білодіда (Відп. ред. О.С. Мельничук). - К.: Наукова думка, 1972. - С. 5-50.
6. Мельничук О.С. Синтагматичне членування речень / О.С. Мельничук // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І.К. Білодіда (Відп. ред. О.С. Мельничук). - К.: Наукова думка, 1972.-С. 431-512.
7. Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи / О. С. Мельничук // Мовознавство. – 1981.– №2. – С. 33.
8. Мельничук О.С. Світогляд О.О. Потебні // О.С. Мельничук. Потебнянські читання. – К., 1981. – С. 13.
9. Мельничук О.С. Методологічні проблеми аналізу співвідношення ідеального і матеріального в сфері мови / О.С. Мельничук // Мовознавство. – 1987. – №1. – С.8 -15.
10. Мельничук А.С. О всеобщем родстве языков мира / А. С. Мельничук // Вопросы языкознания. – 1991. – №2. – С. 3 –11.